

Національна академія педагогічних наук України
Інститут проблем виховання

ОХРИМЕНКО ЗОРИНА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 373.5.017.4:331.101-057.874 (043.3)

**ФОРМУВАННЯ У СТАРШОКЛАСНИКІВ САМОВИМОГЛИВОСТІ
В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ**

13.00.07 – теорія і методика виховання

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2016

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Інституті проблем виховання НАПН України.

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор,
дійсний член НАПН України
Бех Іван Дмитрович,
Інститут проблем виховання НАПН України,
директор.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Піддячий Микола Іванович,
Інститут педагогіки НАПН України, головний науковий
співробітник відділу профільного навчання;

кандидат педагогічних наук, доцент
Волощук Ірина Петрівна,
Національний технічний університет “КПІ”,
доцент кафедри теорії, практики та перекладу
англійської мови факультету лінгвістики.

Захист дисертації відбудеться “ 30 ” червня 2016 р. о 11 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.454.01 в Інституті проблем виховання НАПН України за адресою: 04060, м. Київ, вул. М. Берлінського, 9, зал засідань.

З дисертацією можна ознайомитися в науковій частині Інституту проблем виховання НАПН України (04060, м. Київ, вул. М. Берлінського, 9) та на офіційному сайті Інституту проблем виховання НАПН України.

Автореферат розіслано “ _____ ” _____ 2016 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. А. Комаровська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Забезпечення основних напрямів розвитку нашої держави невід’ємне від готовності молоді самореалізуватися, перш за все в обраній сфері діяльності. При цьому слід зважати на те, що для сучасного ринку праці характерне ускладнення змісту професійної діяльності, відтак зростання вимог до внутрішніх ресурсів людини. До того ж постійними супутниками ринку праці стало зростання безробіття, дисбаланс робочої сили, відсутність гарантій професійного зростання для молодих фахівців. Отже, для підвищення рівня власної конкурентоспроможності фахівець має постійно самовдосконалюватися, виявляти самовимогливість.

Важливість зазначеного відображено в Законах України “Про освіту”, “Про загальну середню освіту”, Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, Концепції виховання дітей та молоді в національній системі освіти, Концепції профільного навчання в старшій школі та інших документах.

У зв’язку з євроінтеграційними процесами в Україні особливе значення мають міжнародні програми, зокрема Програма сталого розвитку ПРООН (2016–2030), в якій визначені глобальні цілі розвитку країн. Серед таких цілей важливу роль відведено сприянню становлення професіоналізму фахівців.

У цьому контексті питання підготовки особистості до професійної самореалізації в конкурентних умовах актуалізується вже стосовно учнів старшого шкільного віку, коли молода людина постає перед вибором свого життєвого шляху і прагне успішності у побудові кар’єри. Важливість такої підготовки вимагає переосмислення змісту процесу професійної орієнтації.

У цій галузі накопичено вагомий теоретичний і практичний доробок, який значною мірою спричиняє новітні підходи до проблеми професійного самовизначення особистості (Е. Зеєр, Є. Клімов, Г. Костюк, К. Платонов, М. Пряжников, В. Сафін, П. Шавір, М. Янцур та інші). Сучасними дослідниками вивчаються потенційні можливості ефективного професійного самовизначення старшокласників (М. Бех, І. Волощук, О. Грабчак, Д. Закатнов, Г. Корсун, А. Массанов, М. Піддячий, І. Уличний, Л. Федун та інші); розробляються педагогічні умови і методики виховання професійно важливих якостей в учнів старших класів (Л. Ахтарієва, Н. Побірченко, Т. Становська, Н. Чабан та інші). Значний інтерес становлять дослідження психолого-педагогічних механізмів самовиховання особистості (Г. Балл, І. Бех, О. Безкоровайна, О. Вітковська, В. Лозовецька, О. Мельник, В. Рибалка, В. Синявський, М. Тименко, Б. Федоришин, С. Чистякова та інші).

Психолого-педагогічні основи професійного самовизначення особистості у процесі професійної орієнтації в навчальних закладах закладено працями Л. Божович, А. Макаренка, Л. Рувинського, В. Сухомлинського, П. Осипова та інших. У контексті досліджень професійної орієнтації вчені переважно використовують термін “вимогливість до себе”, яким позначається важлива особистісна риса (В. Богданов, О. Бодальов, В. Гапонов, Г. Неровних, О. Ковальов, Г. Костюк, О. Кочетов, С. Максименко, П. М’ясоїд, Б. Теплов та інші), компонент самосвідомості (О. Винославська, В. Рибалка, Л. Сапожнікова, І. Чеснокова та інші),

професійна якість (Л. Барановська, В. Блюмкін, О. Єрмолаєва, О. Зуброва, Н. Чабан, Т. Сорочан та інші), універсальна основа формування ділових якостей (А. Земба, В. Рибалка, Л. Мартинець, В. Синявський, Б. Федоришин, Н. Чабан); передумова самовиховання (О. Бодальов, С. Карпенчук, О. Ковальов, О. Кочетов, П. Осипов, М. Фіцула та інші).

Однак на тлі сучасних вимог до професійності молодого фахівця поняття вимогливості до себе також підлягає рефлексії. Передусім, неминуче виокремлюється аспект самовимогливості як внутрішній механізм, спрямований на активізацію особистісних аспектів професійного самовизначення та потенційних можливостей майбутнього професіонала. Проте формування в особистості самовимогливості, яку слід розуміти як вищий щабель сформованості “вимогливості до себе”, поки не обиралося вченими предметом спеціального дослідження в теорії та методиці виховання; незважаючи на те, що саме ця проблема особливо гостро постає для учнів старшого шкільного віку стосовно актуалізації їх потреб у професійному самовизначенні.

Огляд педагогічної практики свідчить, що процес професійного самовизначення та подальшого професійного становлення особистості часто утруднений не лише об’єктивними, а й суб’єктивними чинниками, які пов’язані з невмінням або небажанням старшокласників докладати зусиль у подоланні перешкод, споживацьким ставленням до життя, нехтуванням важливістю самовиховання.

Отже, наявними є суперечності між:

- соціальним запитом суспільства на висококваліфікованих фахівців, готових працювати в умовах розвиненого ринку праці, і фактичним станом недостатньої підготовленості старшокласників до професійної діяльності в конкурентному середовищі;

- потребою реалізації виховних можливостей професійної орієнтації щодо формування у старшокласників самовимогливості та недостатнім теоретичним обґрунтуванням і методичним забезпеченням цього процесу;

- прагненням старшокласника високих досягнень у майбутній професії і його неготовністю активно працювати над собою згідно із прийнятими в суспільстві вимогами майбутньої професії, зокрема низьким рівнем самовимогливості у профорієнтаційній діяльності.

Актуальність проблеми, її низька теоретична і практична розробленість, потреба подолання суперечностей зумовили вибір теми дослідження: ***“Формування у старшокласників самовимогливості в процесі професійної орієнтації”***.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження є складником науково-дослідної теми лабораторії трудового виховання і профорієнтації Інституту проблем виховання НАПН України “Науково-методичне забезпечення професійного самовизначення учнів старших класів в умовах профільного навчання” (державний реєстраційний № 0111U000055). Тема дисертації затверджена вченою радою Інституту проблем виховання НАПН України (протокол № 1 від 28.01.2010 р.) та узгоджена рішенням бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 2

від 30.03.2010 р.).

Мета дослідження: на основі теоретичного аналізу проблеми професійної орієнтації в загальноосвітніх навчальних закладах розробити та експериментально перевірити методику формування у старшокласників самовимогливості у зазначеному процесі.

Відповідно до мети окреслено **завдання дослідження:**

1. Шляхом аналізу наукових джерел уточнити сутність поняття “самовимогливість старшокласника” у контексті процесу професійної орієнтації загальноосвітнього навчального закладу.

2. Визначити критерії, показники та схарактеризувати рівні сформованості самовимогливості учнів старших класів.

3. Розробити зміст, обґрунтувати засоби та методи формування самовимогливості старшокласників у процесі професійної орієнтації загальноосвітніх навчальних закладів.

4. Експериментально перевірити ефективність формування самовимогливості старшокласників у процесі професійної орієнтації у єдності змісту, засобів, методів.

Об’єкт дослідження: процес професійної орієнтації в загальноосвітніх навчальних закладах.

Предмет дослідження: методика формування у старшокласників самовимогливості у процесі професійної орієнтації.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять діяльнісний, особистісно орієнтований, компетентнісний наукові підходи до виховання і розвитку особистості (Г. Балл, І. Бех, В. Кремень, О. Леонтєв, В. Лозовецька, Т. Кравченко, М. Піддячий, В. Рибалка, М. Янцур та інші); концептуальні ідеї про єдність свідомості особистості та її діяльності, діалектику свідомості, самосвідомості та саморозвитку, взаємодію внутрішніх і зовнішніх чинників формування суб’єкта пізнання (К. Абульханова-Славська, Б. Ананьєв, Л. Божович, М. Боришевський, А. Брушлинський, Л. Виготський, Г. Костюк, О. Леонтєв, В. Мясіщев, В. Петровський, С. Рубінштейн та інші); здобутки психолого-педагогічних досліджень про закономірності розвитку особистості старшокласника (Л. Божович, І. Кон, Н. Менчинська та інші), теоретичні положення щодо професійної орієнтації (Є. Климов, К. Платонов, В. Рибалка, В. Синявський, Б. Федоришин та інші) і концепції професійного самовизначення особистості (І. Вільш, О. Вітковська, Є. Павлютенков, М. Піддячий, М. Пряжников, П. Шавір та інші).

Для досягнення мети та реалізації завдань дослідження використано такі **методи:**

– *теоретичні:* аналіз, систематизація та узагальнення психолого-педагогічних і науково-методичних джерел для уточнення сутності базових понять дослідження; порівняння, узагальнення і класифікація для обґрунтування структури самовимогливості, визначення критеріїв, показників і рівнів сформованості самовимогливості;

– *емпіричні:* спостереження, методи опитування (бесіда, анкетування), психодіагностувальні методики для визначення показників та характеристики рівнів

сформованості самовимогливості, тести-опитувальники, педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний етапи) для перевірки ефективності обґрунтованих профорієнтаційних засобів та методів реалізації змісту формування самовимогливості;

– *статистичні* методи для перевірки достовірності отриманих результатів (критерій Пірсона).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

– *вперше* розроблено науково обґрунтовану *методику* формування у старшокласників самовимогливості у процесі професійної орієнтації, що містить такі складники: зміст (оволодіння учнями старших класів об'єктивними нормами певної професії, узгодженими з вимогами учня до себе, які виявлені на основі його самопізнання і спрямовані на вдосконалення відповідних внутрішніх характеристик його особистості, що в комплексі гармонізує ставлення старшокласника до себе як суб'єкта професійного самовизначення та до професії як умови особистого становлення і розвитку), засоби, що розглядаються як єдність форм профорієнтаційної діяльності і методичного забезпечення профорієнтаційного процесу (варіативний модуль “Крок до професіоналізму” до програми курсу “Побудова кар'єри”; цикл занять професіографічної дослідницької діяльності старшокласника, методичні рекомендації для педагогічних працівників (вчителів, психологів) з проведення профконсультацій, сценарії професійних проб у формі ділових ігор (адаптовані за Н. Пряжниковим), методи (традиційні та адаптовані інноваційні – рефлексивно-експліцитний метод, Я-виклик); визначено критерії та відповідні показники самовимогливості старшокласників (*когнітивний*: знання соціально-кваліфікаційних норм професій, розуміння власних індивідуальних особливостей та їх самооцінка, узгодження між знаннями норм професій та власних індивідуальних особливостей; *емоційно-ціннісний*: інтерес до професії і до себе як суб'єкта професійного самовизначення, мотиви самовдосконалення відповідно до вимог бажаної професії; *практично-дієвий*: уміння самостійно реалізовувати профорієнтаційну діяльність, прояв відповідальності за процес і результат профорієнтаційної діяльності, здатність контролювати результати власної профорієнтаційної діяльності); схарактеризовано рівні (високий, середній, низький) сформованості самовимогливості в учнів старших класів;

– *уточнено* зміст поняття “самовимогливість старшокласника” як особистісне утворення суб'єкта професійного самовизначення, що характеризується розумінням та переживанням ним соціальних норм певної професії у контексті власних можливостей, самостійним виробленням критичних запитів до своєї профорієнтаційної діяльності з обов'язковим прийняттям відповідальності за їх здійснення;

– *подальшого розвитку* набули зміст, засоби та методи виховання самовимогливості старшокласників у процесі професійної орієнтації в загальноосвітніх навчальних закладах.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в розробленні та впровадженні у процес професійної орієнтації загальноосвітніх навчальних закладів варіативного модуля “Крок до професіоналізму” для учнів

10–11 класів для варіативної складової навчальних планів (схвалено комісією з трудового навчання і креслення Науково-методичної ради з питань освіти МОН України) до програми курсу “Побудова кар’єри” (рекомендовано МОН України для використання у загальноосвітніх навчальних закладах); методичних рекомендацій для педагогічних працівників (учителів, психологів) з проведення профконсультацій; циклу занять професіографічної дослідницької діяльності старшокласника, сценаріїв професійних проб у формі ділових ігор (адаптовані за Н. Пряжниковим).

Матеріали і висновки дослідження можуть бути використані у практичній діяльності з професійної орієнтації педагогами та психологами загальноосвітніх навчальних закладів; у позашкільній освіті як доповнення до програм тренінгів, лекцій і семінарів, метою яких є допомога старшокласнику у професійному самовизначенні та професійному становленні; для розроблення навчально-методичного забезпечення профорієнтаційної роботи з учнями старших класів; у системі післядипломної педагогічної освіти.

Результати дослідження **впроваджено** у виховний процес Запорізької загальноосвітньої школи I–III ступенів № 38 (довідка № 105 від 12.05.2015 р.), Броварської спеціалізованої школи I–III ступенів № 5 (довідка № 121/1 від 05.06.2015 р.), Броварського навчально-виховного об’єднання (довідка № 114/1 від 15.06.2015 р.), Комунального закладу “Дніпрорудненська спеціалізована школа I–III ступенів “Талант” Василівської районної ради Запорізької області (довідка № 01/253 від 19.05.2015 р.), Хмельницької спеціалізованої середньої загальноосвітньої школи I–III ступенів № 1 (довідка № 375 від 28.05.2015 р.), Спеціалізованої школи I–III ступенів № 135 з поглибленим вивченням англійської мови, м. Київ (довідка № 57 від 24.06.2015 р.).

Особистий внесок здобувача. У навчально-методичному посібнику “Побудова кар’єри” (у співавторстві з О. Мельником, О. Моріним, Л. Гуцан, І. Ткачук та іншими) розроблено чотири теми для учнів 10 класу і сім тем для учнів 11 класу. У Робочому зошиті для педагогічних працівників (до програми “Побудова кар’єри” 10–11 класи) (у співавторстві з О. Мельником, О. Моріним, Л. Гуцан, І. Ткачук та іншими) дисертант є автором-укладачем 11 тем. У Робочому зошиті для учнів старших класів загальноосвітніх шкіл (до програми “Побудова кар’єри” 10–11 класи; у співавторстві з О. Мельником, О. Моріним, Л. Гуцан, І. Ткачук та іншими) дисертантом розроблено 11 занять. У комплексі програм “Побудова кар’єри” (у співавторстві з О. Мельником) розроблено варіативний модуль 1 “Побудова кар’єри” (35 годин) для 10–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні та практичні положення дисертації оприлюднено автором у доповідях на науково-практичних конференціях, семінарах-практикумах, освітніх форумах різного рівня: *міжнародних* – “Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання населення” (Київ, 2011–2015), “Особистість в єдиному освітньому просторі” (Запоріжжя, 2014), *всукраїнських* – “Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання незайнятого населення в умовах фінансово-

економічної кризи” (Київ, 2009), “Цінності особистості у контексті викликів сучасності” (Київ, 2009), “Виховання особистості: погляд крізь духовність” (Київ, 2010), “Сучасні проблеми професійної орієнтації учнівської молоді в умовах ринкової економіки” (Київ, 2011), “Компетентісно спрямована освіта: перший досвід, порівняльні підходи, перспективи” (Київ, 2011), “Професійна орієнтація учнівської молоді: теорія і практика” (Київ, 2011–2015), “Педагогічний проект “Діалоги про життєтворчість” (Київ 2012), “Особистість у просторі виховних проектів” (Київ, 2012), “Зміст, форми та методи формування готовності учнівської молоді до вибору й реалізації професійної кар’єри” (Київ, 2013), “Процес виховання в координатах духовного розвитку особистості” (Київ, 2013), “Сучасні виховні технології: соціалізаційні виклики і педагогічний контекст” (Київ, 2013), “Традиції та новації сучасної освіти в Україні” (Сімферополь, 2013), “Професійне самовизначення учнів загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів: досвід і перспективи” (Київ, 2014), “Виховний потенціал сучасної освіти: теоретичні засади та практичні досягнення” (Київ, 2014), “Концептуальні засади професійного розвитку особистості в умовах євроінтеграційних процесів” (Київ, 2014), “Профорієнтація: стан і перспективи розвитку” (Київ, 2014), “Особистісний розвиток дітей та молоді в інноваційно орієнтованому освітньому середовищі” (Київ, 2015).

Результати дослідження обговорювалися на засіданнях лабораторії трудового виховання і профорієнтаційних технологій Інституту проблем виховання НАПН України (Київ, 2009–2015).

Публікації. Основні положення та результати дослідження висвітлено у 20 публікаціях автора, з них 6 статей у вітчизняних і 1 стаття у зарубіжному науковому фаховому виданні, 9 статей у збірниках матеріалів конференцій, 4 – в інших виданнях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків з розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (245 найменувань, із них 27 – іноземною мовою) та додатків. Загальний обсяг дисертації – 268 сторінки, з них 181 сторінка основного тексту. Робота містить 22 таблиці, 4 рисунки на 7 сторінках (із них 1 рисунок на одну повну сторінку).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У *вступі* обґрунтовано актуальність теми дисертації, зазначено мету, завдання, об’єкт, предмет дослідження; сформульовано наукову новизну, практичну значущість одержаних висновків; наведено дані про апробацію і впровадження результатів; подано відомості про публікації.

У *першому розділі* – **“Теоретичний аналіз проблеми формування у старшокласників самовимогливості”** – з’ясовано ступінь розробленості досліджуваної проблематики у психолого-педагогічній теорії і практиці; здійснено аналіз понятійно-категоріального апарату дослідження; уточнено сутність поняття “самовимогливість” і можливості її формування у старшокласників у процесі професійної орієнтації.

Шляхом аналізу наукових джерел з проблеми дослідження з’ясовано, що увага

вчених пріоритетно зосереджується на дотичному до досліджуваного феномену понятті вимогливості з висвітленням його різних граней: як важлива для особистості і суспільства риса характеру (В. Богданов, О. Бодальов, О. Ковальов, Г. Костюк, О. Кочетов, С. Максименко, П. М'ясоїд, Б. Теплов та інші); як морально-вольова якість (І. Бех, Л. Божович, А. Макаренко, Г. Неровних, Л. Рувинський, В. Сухомлинський та інші); істотна професійна характеристика (Л. Барановська, В. Блюмкін, О. Єрмолаєва, О. Зуброва, Т. Сорочан, Н. Чабан та інші); компонент самосвідомості (О. Винославська, В. Рибалка, Л. Сапожнікова, І. Чеснокова та інші); чинник і умова самовиховання (О. Бодальов, С. Карпенчук, О. Ковальов, О. Кочетов, П. Осипов, М. Фіцула та інші).

Доведено, що вимогливість формується в онтогенезі у результаті перетворення зовнішніх нормативів на внутрішні потреби, вимоги до життя, до себе і до оточуючих. У молодших школярів та підлітків вимогливість до себе є нестійкою, виявляється на рівні свідомого підкорення вимогам за умови зовнішнього контролю. Проте старшокласник вже набуває здатності висувати стійкі і дієві вимоги до себе з власної ініціативи, що дає змогу кваліфікувати досліджувану якість як самовимогливість.

Узагальнення поглядів учених зумовило визначення самовимогливості як активності особистості, спрямованої на самооцінювання, самовдосконалення, пришвидшення темпу діяльності, формування вміння її оцінювати, контролювати та проявляти відповідальність за її здійснення.

Вивчення праць, в яких розкриваються особливості розвитку особистості старшокласника (І. Дубровіна, І. Кон, Р. Павелків, Н. Пряжников, П. Шавір та інші), а також власний досвід дисертанта засвідчили, що входження старшокласників у процес професійного самовизначення вимагає від них максимального задіяння рефлексивних процесів “само”. Відтак, стосовно старшокласника вимогливість набуває професійної спрямованості і виявляється у виробленні ним самовимог до власної профорієнтаційної діяльності.

Сучасна профорієнтація розглядається як процес широкого впливу на особистість, яка проектує і реалізує свій шлях, що передбачає єдність управління (зовнішній вплив) та самоуправління (Д. Закатнов, Є. Клімов, Н. Пряжников, В. Синявський та інші). Тобто, профорієнтація постає системою вимог до особистості, а професійне самовизначення – системою самовимог. Гармонійне поєднання вимог та особистісної ініціативи сприяє тому, що вимога перетворюється на самовимогу, на усвідомлену необхідність (І. Бех).

Отже, поняття “самовимогливість” стосовно старшокласника уточнюється в дисертації як особистісне утворення суб'єкта професійного самовизначення, яке характеризується розумінням та переживанням ним соціальних норм певної професії у контексті власних можливостей, самостійним виробленням критичних запитів до своєї профорієнтаційної діяльності з обов'язковим прийняттям відповідальності за їх здійснення.

У другому розділі – **“Емпіричне визначення рівнів сформованості у старшокласників самовимогливості”** – визначено критерії та показники,

запропоновано методикау діагностування сформованості самовимогливості; проаналізовано стан сформованості самовимогливості у старшокласників; розроблено зміст, обґрунтовано засоби та методи формування в учнів старших класів самовимогливості у процесі професійної орієнтації.

Критеріями і відповідними показниками самовимогливості старшокласників визначено такі: *когнітивний* (знання соціально-кваліфікаційних норм професій, розуміння власних індивідуальних особливостей та їх самооцінка, узгодження між знаннями норм професій та власних індивідуальних особливостей); *емоційно-ціннісний* (інтерес до професії і до себе як суб'єкта професійного самовизначення, мотиви самовдосконалення відповідно до вимог бажаної професії); *практично-дієвий* (уміння самостійно реалізовувати профорієнтаційну діяльність, прояв відповідальності за процес і результат профорієнтаційної діяльності, здатність контролювати результати власної профорієнтаційної діяльності).

Для виявлення стану сформованості самовимогливості у старшокласників використано *діагностувальний інструментарій*: спостереження, бесіди, опитування, анкети “Вивчення когнітивної складності і адекватної самооцінки системи знань про себе та соціально-кваліфікаційні стандарти професій” (авторська) та “Вивчення інтересу учня до професії і до себе як суб'єкта професійного самовизначення” (авторська), методика на виявлення мотиваційної структури навчальної діяльності учня (В. Семиченко), тест-опитувальник (Є. Бажин, Є. Голинкіна, А. Еткінд), методика діагностування вольового самоконтролю у підлітків та юнаків (А. Зверков та Е. Ейдман).

Експериментальною базою дослідження стали: Святошинський МНВК м. Києва, Степанівський МНВК с. Степанівка Чернігівської області, Запорізька загальноосвітня школа І–ІІІ ступенів № 38, Хмельницька спеціалізована середня загальноосвітня школа І–ІІІ ступенів № 1, Спеціалізована школа І–ІІІ ступенів ім. З. К. Слюсаренко № 41 м. Київ. Експеримент охоплював 256 учнів старших класів, вік яких становив 16–17 років.

За результатами констатувального етапу експерименту виявлено і схарактеризовано рівні (високий, середній, низький) самовимогливості у старшокласників.

Старшокласники з *високим рівнем* самовимогливості (14,1 %) мають ґрунтовні знання соціально-кваліфікаційних норм певної професії та вміють адекватно оцінювати її вимоги до індивідуальних особливостей фахівця. Учні глибоко усвідомлюють власні індивідуальні особливості, володіють адекватною самооцінкою, що виявляється ними в діяльності. Їхні знання втілюються в умінні узгоджувати між собою вимоги професійного середовища, індивідуальні особливості та вимоги сучасного економічно-професійного простору. Інтереси до професії і до себе глибокі й різнобічні, що знаходить вияв у позитивному ставленні до професійного самовизначення. Мотиви самовдосконалення стосовно вимог певної професії спонукають до саморозвитку, результатом якого стає готовність до свідомої самозміни з орієнтуванням на соціально-кваліфікаційні стандарти бажаної професії. В учнів сформована програма професійного самовиховання, чітко визначені кроки власного професійного становлення. Вони здатні до самостійної та відповідальної профорієнтаційної діяльності, вміють контролювати її результати.

Старшокласники із *середнім рівнем* самовимогливості (49,6 %) володіють неповними знаннями щодо соціально-професійних норм майбутньої професії та не достатньо вміють оцінювати вимоги до індивідуальних особливостей фахівця. Усвідомлення власних індивідуальних особливостей диференційоване. Учні частково оцінюють якості, що необхідні для їх майбутньої діяльності. Уміння узгоджувати вимоги професійного середовища, індивідуальні особливості та вимоги сучасного економічно-професійного простору виявляються в урахуванні лише окремих сторін. Інтерес до професії і до себе загалом виявляється в позитивному ставленні до власного професійного самовизначення, але не є стійким. Мотив самовдосконалення достатній, але програма професійного самовиховання сформована епізодично. Учні частково виявляють самостійність та відповідальність, ситуативно демонструють самоконтроль у власній профорієнтаційній діяльності.

Для старшокласників із *низьким рівнем* самовимогливості (36,3 %) характерними є поверхневі та несистематичні знання соціально-кваліфікаційних норм майбутньої професії і часткове оцінювання вимог до індивідуальних особливостей фахівця. Власні індивідуальні особливості усвідомлені вибірково. Старшокласники неадекватно самооцінюють якості, необхідні для професійної діяльності. Уміння узгоджувати вимоги професійного середовища, індивідуальні особливості та вимоги сучасного економічно-професійного простору не сформовані. Таким учням бракує інтересу до професії і до себе, що виявляється в негативному ставленні до власного професійного самовизначення. Мотив самовдосконалення відповідно до вимог будь-якої професії недостатньо сформований. Програма професійного самовиховання не розроблена. Кроки власного професійного становлення не визначені. Старшокласники ситуативно виявляють самостійність та відповідальність; їх самоконтроль у профорієнтаційній діяльності є несистематичним.

Отже, результати констатувального етапу експерименту засвідчили, що учні переважно виявляють амбівалентне ставлення до вимог професій і до себе як суб'єктів професійного самовизначення; значна кількість старшокласників мають поверхневі та несистематичні знання соціально-професійних стандартів, негативне або невизначене ставлення до вимог професій; майже у половини старшокласників лише частково сформовані знання соціально-кваліфікаційних норм професій і мотивація до самовдосконалення, що негативно позначається на їх профорієнтаційній діяльності.

Також виявлено об'єктивні причини недостатньої сформованості самовимогливості у старшокласника, серед яких відсутність можливості набути досвід реальної професійної діяльності, недостатня впевненість у своєму професійному майбутньому, що зумовлює спрямованість учня на найближчі, а не віддалені професійні перспективи і негативно позначається на формуванні вмінь цілеспрямовано організовувати власну профорієнтаційну діяльність.

Можемо стверджувати, що традиційно побудована система професійної орієнтації не повною мірою задовольняє потреби старшокласників у формуванні самовимогливості як необхідного складника професійного самовизначення і професійного розвитку особистості. Водночас з'ясовано, що позитивне значення у профорієнтаційному процесі має самодіяльність учня, спрямована на рефлексію,

розкриття особистісного потенціалу, набуття позитивного профорієнтаційного досвіду, розвиток суб'єктної позиції.

Тобто, підтверджено суперечності, які за умови вдосконалення процесу професійної орієнтації спонукатимуть розвивальний рух старшокласника: між прагненням учня старших класів до високих досягнень у майбутній професії і недостатністю знань вимог цієї професії; потребою в самопізнанні, самооцінці, самовдосконаленні відповідно до вимог майбутньої професії і низьким рівнем самовимог у профорієнтаційній діяльності; між бажанням старшокласника бути суб'єктом професійного самовизначення і неготовністю активно працювати над собою згідно із заданими у суспільстві і прийнятими учнем вимогами майбутньої професії.

З метою пошуку способів вирішення досліджуваної проблеми проаналізовано низку методологічних праць стосовно умов особистісного зростання людини (Л. Анциферова, І. Бех, М. Боришевський, О. Ковальов, Г. Костюк, Н. Мойсеюк та інші), в яких акцентовано, що саморозвиток особистості відбувається в процесі навчання і виховання та детермінується взаємодією зовнішніх і внутрішніх суперечностей. На підставі узагальнення джерел, висновків з констатувального етапу педагогічного експерименту, пропозицій експертної групи, до складу якої входили педагогічні працівники та члени батьківської ради з експериментальних майданчиків, розроблено методику формування самовимогливості старшокласників у процесі професійної орієнтації в єдності змісту, засобів і методів.

Визначено, що *зміст* формування самовимогливості у старшокласників становить оволодіння ними об'єктивними нормами певної професії, узгодженими з вимогами до себе, які виявлені на основі самопізнання учнів і спрямовані на вдосконалення відповідних внутрішніх характеристик особистості, що в комплексі гармонізує ставлення старшокласника до себе як суб'єкта професійного самовизначення та до професії як умови особистого становлення і розвитку.

Обґрунтовано *засоби* формування самовимогливості старшокласників, які у контексті процесу профорієнтації загальноосвітнього навчального закладу розглядаються як єдність *форм* профорієнтаційної діяльності учнів і *методичного забезпечення* профорієнтаційного процесу.

Відповідно до того, що професійне самовизначення є ціннісною діяльністю для учня старших класів, яке активізує рефлексивні процеси, визначає їх змістову характеристику та стає головною рушійною силою подальшого розвитку, обґрунтовано застосування традиційних й інноваційних *методів* формування самовимогливості. Означені методи у поєднанні спрямовані на підсилення виховної ефективності змісту і засобів формування самовимогливості у старшокласників.

У *третьому розділі* – **“Експериментальна перевірка змісту, засобів та методів формування у старшокласників самовимогливості у процесі професійної орієнтації”** – експериментально перевірено ефективність методики формування самовимогливості в учнів старших класів, подано перебіг та результати формувального етапу експерименту.

Для експериментальної перевірки ефективності методики формування самовимогливості у старшокласників проведено формувальний експеримент, який

складався з організаційно-підготовчого, основного та узагальнювального етапів. На *організаційно-підготовчому* етапі уточнено організаційні та методичні передумови реалізації розробленої методики формування самовимогливості у старшокласників, а саме: вивчено досвід розв'язання досліджуваної проблеми на експериментальних майданчиках, ознайомлено педагогічних працівників з розробленою методикою, уточнено ключові моменти та визначено часові аспекти її реалізації.

На *основному* етапі запроваджено засоби і методи формування самовимогливості, за допомогою яких реалізовувався зміст зазначеного процесу.

Методичне забезпечення (як складник засобів) охоплює варіативний модуль “Крок до професіоналізму”, цикл занять професіографічної дослідницької діяльності старшокласника, методичні рекомендації для педагогічних працівників (учителів, психологів) з проведення профконсультацій, сценарії професійних проб у формі ділових ігор (адаптовані за Н. Пряжниковим).

Упровадження варіативного модуля “Крок до професіоналізму” мало на меті формування у старшокласника системи профорієнтаційних знань та активізацію самопізнання, самооцінки і потреби в самовдосконаленні відповідно до вимог бажаної професії. Модуль складався з програми та курсу, розрахованого на 35 годин, що реалізовувалися за рахунок годин варіативної складової (із розрахунку 1 година на тиждень). Курс охоплює 21 заняття, кожне з яких присвячено певній профінформаційній темі і логічно пов'язане з попереднім та наступним заняттями. Заняття передбачають обов'язкову практичну і самостійну роботу, спрямовану на самопізнання, активізацію інтересу, осмислення викладеного теоретичного матеріалу, формування вміння самостійно і критично працювати з профінформацією.

Ефективними *формами* під час проведення модуля виявилися дискусії, спонування до міркування, бесіди, обговорення проблемних ситуацій.

Професіографічна дослідницька діяльність старшокласників упроваджувалася за рахунок виховних годин (9 годин) і була спрямована на усвідомлення учнями вимог професій, формування позитивного ставлення до різних видів трудової діяльності, інтересу до конкретної професійної сфери і до себе як суб'єкта професійного саморозвитку, а також поглиблення мотивів самовдосконалення відповідно до рівня вимог бажаної професії. Професіографічний матеріал і форми роботи в експериментальних групах добиралися для кожної групи учнів з урахуванням ресурсів навчального закладу, професійних уподобань старшокласників, потреб у представниках професій відповідно до запитів регіону. Зокрема, професіографічна дослідницька діяльність учнів старших класів ґрунтувалася на таких *формах*: опрацювання професіограм професій, ознайомлення з літературними джерелами, в яких висвітлена специфіка діяльності фахівців, екскурсії на підприємства, відвідування профорієнтаційних виставок та інших заходів. Це дало старшокласникам змогу ближче ознайомитися з певною професією та її носіями, а також стимулювало їх пізнавальну активність. За результатами професіографічної дослідницької діяльності учні здійснювали презентацію певної професії відповідно до заданих вимог. Отримані результати використовувалися також під час проведення профорієнтаційних заходів (“Ярмарок вакансій”,

“Професії майбутнього”, “Твоє майбутнє – в твоїх руках”) у закладах, де навчалися старшокласники.

Для впровадження професійних проб у формі ділових ігор (в обсязі 4 години за рахунок виховних годин) було адаптовано профорієнтаційні ігри за Н. Пряжниковим (“Спляче місто”, “Зірковий час”, “Пастки”) і на цій основі запропоновано сценарії. Їх застосування дало змогу учням активізувати профорієнтаційну самодіяльність, перевірити на практиці власні знання, вміння та навички, а також узгодити їх з вимогами професії, виявити професійно важливі якості, здобути досвід у наближеній до реальної професійній діяльності.

З метою професійного консультування у контексті формування самовимогливості розроблено методичні рекомендації для педагогічних працівників, які охоплювали три групи завдань: стосовно психологічного аналізу особистості учня, зіставлення психологічних структур особистості і професії, визначення шляхів подальшого розвитку особистості. Професійне консультування проводилося протягом основного етапу формувального експерименту психологами на експериментальних майданчиках планово (групова форма) відповідно до програми формування самовимогливості (в обсязі 4 години), а також поза планом (індивідуальна форма) за потребою старшокласника. Як найбільш індивідуалізований засіб профорієнтації, професійне консультування дало можливість зробити процес формування самовимогливості старшокласника особистісно значущим та забезпечити постійний профорієнтаційний супровід учня.

Упровадження змісту всіх засобів здійснювалося із використанням двох груп *методів* – традиційних (пояснення, приклад, переконання, спонукання до самоаналізу і самодіагностики, розв’язання проблемних ситуацій) та інноваційних (рефлексивно-експліцитний, Я-виклик), які застосовувалися комплексно і були спрямовані на активізацію самопізнання, самоосмислення, самовдосконалення старшокласників у процесі професійної орієнтації.

На *узагальнювальному* етапі здійснено діагностику особистих зрушень у рівнях самовимогливості учнів старших класів експериментальних (ЕГ) та контрольних (КГ) груп.

Порівняльний аналіз прикінцевих даних педагогічного експерименту засвідчив: в ЕГ суттєво збільшилася кількість старшокласників з адекватною самооцінкою, які усвідомлюють систему знань про себе та соціально-кваліфікаційні норми професій, активно-позитивно ставляться до вимог професій і до себе як суб’єктів професійного самовизначення, що втілюється в цілеспрямованій профорієнтаційній діяльності. Найбільша динамка спостерігалася у рівнях усвідомлення учнями знань та оцінки соціально-кваліфікаційних норм професій (+27,2 %), розумінні власних індивідуальних особливостей та їх самооцінки (+21,4 %), а також узгодженні між знаннями норм професій та власних індивідуальних особливостей (+26,2 %). Це позитивно позначилось на ставленні до майбутньої професійної діяльності та виявилось в мотивах самовдосконалення відповідно до вимог бажаної професії (+29,1 %), а також активізувало профорієнтаційну діяльність учня. Найменш відчутні результати були отримані щодо приросту показників практично-дієвого критерію, а саме здатності

контролювати результати власної профорієнтаційної діяльності. У старшокласників КГ позитивні зміни менш виражені за всіма показниками самовимогливості.

За результатами формувального експерименту, кількість старшокласників ЕГ з високим рівнем самовимогливості зросла на 11,6 %, у КГ – на 2,7 %. Чисельність учнів ЕГ із середнім рівнем збільшилася на 20,5 %, КГ – на 3,6 %. Відповідно, на 32,1 % зменшилась кількість старшокласників ЕГ з низьким рівнем самовимогливості, у КГ зменшення числа учнів з низьким рівнем становило 6,3 % (табл.).

Таблиця

Динаміка рівнів самовимогливості старшокласників

Рівні	Експериментальна група (103 учні)				Динаміка %	Контрольна група (111 учнів)				Динаміка %
	на початку експерименту		наприкінці експерименту			на початку експерименту		наприкінці експерименту		
	осіб	%	осіб	%		осіб	%	осіб	%	
Високий	12	11,6	24	23,2	+11,6	13	11,7	16	14,4	+2,7
Середній	42	40,7	63	61,2	+20,5	43	38,7	47	42,3	+3,6
Низький	49	47,6	16	15,5	-32,1	55	49,5	48	43,2	-6,3

Порівняльний аналіз динаміки рівнів самовимогливості у старшокласників ЕГ та КГ засвідчив ефективність змісту, засобів та методів формування самовимогливості старшокласників у процесі професійної орієнтації.

Достовірність отриманих експериментальних даних перевірено за допомогою методу математичної статистики χ^2 критерію.

Отже, результати проведеного дослідження підтверджують ефективність розробленої методики формування у старшокласників самовимогливості у процесі професійної орієнтації.

ВИСНОВКИ

У дисертації запропоновано новий підхід до розв'язання проблеми удосконалення професійної орієнтації в загальноосвітніх навчальних закладах, що знайшло відображення в розробленні й експериментальній перевірці методики формування самовимогливості старшокласників у процесі професійної орієнтації.

Результати теоретичного й експериментального дослідження засвідчили досягнення мети, розв'язання завдань і дали підстави для таких висновків:

1. Теоретичний аналіз філософських, психологічних і педагогічних джерел з проблеми формування самовимогливості старшокласників у процесі професійної орієнтації показав її актуальність і дав змогу розкрити сутність ключового поняття дослідження.

З'ясовано, що для старшокласників у процесі професійного самовизначення, який потребує максимального задіяння рефлексивних процесів “само”, самовимогливість набуває професійної спрямованості і виявляється у виробленні самовимог до власної профорієнтаційної діяльності.

Самовимогливість учня старших класів розглядається як особистісне

утворення суб'єкта професійного самовизначення, яке характеризується розумінням та переживанням ним соціальних норм певної професії у контексті власних можливостей, самостійним виробленням критичних запитів до своєї профорієнтаційної діяльності з обов'язковим прийняттям відповідальності за їх здійснення.

2. Визначено критерії та відповідні показники самовимогливості старшокласників (*когнітивний*: знання соціально-кваліфікаційних норм професій, розуміння власних індивідуальних особливостей та їх самооцінка, узгодження між знаннями норм професій та власних індивідуальних особливостей; *емоційно-ціннісний*: інтерес до професії і до себе як суб'єкта професійного самовизначення, мотиви самовдосконалення відповідно до вимог бажаної професії; *практично-дієвий*: уміння самостійно реалізовувати профорієнтаційну діяльність, прояв відповідальності за процес і результат профорієнтаційної діяльності, здатність контролювати результати власної профорієнтаційної діяльності); схарактеризовано рівні (високий, середній, низький) сформованості самовимогливості у старшокласників.

3. Розроблено методика формування самовимогливості у старшокласників у процесі професійної орієнтації, яка охоплює зміст, засоби і методи формування зазначеного особистісного утворення. Зміст методики спрямований на оволодіння учнями об'єктивними нормами певної професії, узгодженими з вимогами до себе, які виявлені на основі самопізнання старшокласників і спрямовані на вдосконалення відповідних внутрішніх характеристик особистості, що в комплексі гармонізує ставлення учня до себе як суб'єкта професійного самовизначення та до професії як умови особистого становлення і розвитку. Засобами реалізації змісту, які розглядалися в єдності форм профорієнтаційної діяльності старшокласників і методичного забезпечення профорієнтаційного процесу, визначено: варіативний модуль “Крок до професіоналізму” до програми курсу “Побудова кар'єри”; цикл занять професіографічної дослідницької діяльності старшокласника, методичні рекомендації для педагогічних працівників (вчителів, психологів) з проведення профконсультацій, сценарії професійних проб у формі ділових ігор (адаптовані за Н. Пряжниковим); дієвими формами виявилися: дискусії, бесіди, обговорення проблемних ситуацій, вправи на самопізнання та рефлексію, екскурсії та відвідування виставок.

Упровадження змісту всіх засобів здійснювалося із використанням двох груп *методів* – традиційних (пояснення, приклад, переконання, спонування до самоаналізу і самодіагностики, розв'язання проблемних ситуацій) та інноваційних (рефлексивно-експліцитний, Я-виклик), які застосовувалися комплексно і були спрямовані на активізацію самопізнання, самоосмислення, самовдосконалення учнів старших класів у процесі професійної орієнтації.

4. Експериментальна перевірка ефективності розробленої методики формування самовимогливості старшокласників у процесі професійної орієнтації здійснювалася під час формувального етапу експерименту, який тривав упродовж трьох етапів – організаційно-підготовчого, основного, узагальнювального.

Ефективність розробленої методики формування у старшокласників

самовимогливості у процесі професійної орієнтації підтверджена шляхом порівняння результатів констатувального і формувального етапів експерименту. Кількість учнів старших класів ЕГ, які мають високий рівень, зросла на 11,6 %, із середнім – на 20,5 %, відповідно, на 32,1 % зменшилась чисельність старшокласників з низьким рівнем сформованості самовимогливості. Динаміка рівнів сформованості самовимогливості в учнів КГ становить: високий рівень +2,7 %, середній рівень +3,6 %, низький рівень –6,3. Ці дані підтверджують дієвість розробленої методики формування самовимогливості у старшокласників.

Достовірність отриманих експериментальних даних перевірено за допомогою методу математичної статистики χ^2 критерію.

Дослідження не вичерпує всіх аспектів означеної проблеми. *Подальшого вивчення потребують* питання формування самовимогливості в урочній і позаурочній діяльності старшокласників, педагогічні умови формування самовимогливості в загальноосвітніх, вищих та професійних навчальних закладах, особливості формування самовимогливості у процесі сімейного, морального, фізичного виховання, а також у роботі з обдарованими дітьми.

Рекомендовано впровадження в систему профорієнтаційної роботи загальноосвітніх навчальних закладів навчального курсу профорієнтаційного спрямування та введення до плану роботи профорієнтаційних засобів актуалізації особистісних аспектів професійного самовизначення учнів старших класів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових фахових виданнях України

1. Охріменко З. В. Гендерні особливості профільного самовизначення сучасних підлітків / З. В. Охріменко // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. / Ін-т проблем виховання АПН України. – К., 2008. – Вип. 12, кн. 1. – С. 347–355

2. Охріменко З. В. Мобільність старшокласника як умова його майбутньої конкурентоспроможності на ринку праці / З. В. Охріменко // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. / Ін-т проблем виховання АПН України. – К., 2009. – Вип. 13, кн. 2. – С. 344–352.

3. Охріменко З. В. Самовимогливість особистості в ранній юності: сутність поняття / З. В. Охріменко // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. / Ін-т проблем виховання НАПН України. – К., 2010. – Вип. 14, кн. 1. – С. 337–345.

4. Охріменко З. В. Самовимогливість у старшокласників: компоненти, критерії та показники / З. В. Охріменко // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. / Ін-т проблем виховання НАПН України. – Кам'янець-Подільський : Вид. ПП Звойленко В. Г., 2011. – Вип. 15, кн. I. – С. 148–158.

5. Охріменко З. В. Зміст та педагогічні засоби формування у старшокласників самовимогливості у процесі професійної орієнтації / З. В. Охріменко // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. / Ін-т

проблем виховання НАПН України. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. – Вип. 17, кн. 2. – С. 91–100.

6. Охріменко З. В. Дослідно-експериментальна робота з формування самовимогливості старшокласників у процесі професійної орієнтації / З. В. Охріменко // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. / Ін-т проблем виховання НАПН України. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. – Вип. 18, кн. 2. – С. 85–93.

Статті у зарубіжних виданнях

7. Охріменко З. В. Проблема формування професійної вимогливості до себе у старшокласників в процесі професійної орієнтації / З. В. Охріменко // Вестник Волгоградского института бизнеса “Бизнес. Образование. Право”. – Волгоград, 2013. – № 4 (25) – С. 315–319.

Посібники

8. Охріменко З. В. Психолого-педагогічні можливості виховання у учнів старшої школи здатності до мобільності у процесі профільного консультування / З. В. Охріменко // Професійна орієнтація старшокласників: теорія і практика : наук.-метод. посіб. для вчителів. – К., 2009. – Вип. 1. – С. 124–133.

9. Охріменко З. В. Проблема формування професійно важливих якостей в процесі професійної орієнтації / З. В. Охріменко // Професійна орієнтація: теорія і практика : наук.-метод. посіб. / [за ред. О. В. Мельника]. – Івано-Франківськ : Тіповіт, 2011. – Вип. 2. – С. 98–106.

10. Охріменко З. В. Самовимогливість як професійно важлива якість особистості / З. В. Охріменко // Професійне самовизначення дітей з особливими потребами: зміст та організація формування : навч.-метод. посіб. / [за ред.: М. О. Коця, Л. І. Волинець]. – Луцьк : Вісник+К, 2012. – С. 78–88.

Статті у збірниках матеріалів конференцій

11. Охріменко З. В. Особливості професійного самовизначення та працевлаштування сучасної молоді / З. В. Охріменко // Матеріали доповідей і повідомлень Всеукраїнської науково-практичної конференції щодо подолання безробіття та професійного навчання безробітних. – К., 2008. – С. 100–105.

12. Охріменко З. В. Профільне консультування в структурі професійної орієнтації учнів основної школи / З. В. Охріменко // Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання незайнятого населення в умовах фінансово-економічної кризи : зб. наук. пр. за матеріалами IV Всеукр. наук.-практ. конф. – К., 2009. – С. 250–258.

13. Охріменко З. В. Формування самовимогливості як фактор професійного самовизначення старшокласника / З. В. Охріменко // Ринок праці та державна служба зайнятості в епоху глобальних змін і нових викликів : матеріали Міжнар. тристор. наук.-практ. конф. / [упоряд.: М. В. Туленков, О. Ю. Вілкова, Л. Г. Новаш]. – К. : ІПК ДСЗУ, 2011. – С. 249–259.

14. Охріменко З. В. Активізація самостійності старшокласника у процесі професійної орієнтації як компонента самовимогливості особистості

/ З. В. Охріменко // Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання населення : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. / [уклад.: Л. Н. Купченко, С. О. Тарасюк, Л. Г. Авдєєв та ін.]. – К. : ІПК ДСЗУ, 2011. – Ч. 2. – С. 218–228.

15. Охріменко З. В. Сучасний стан проблеми формування самовимогливості у старшокласників / З. В. Охріменко // Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал : матеріали наук.-практ. конф. Ін-ту проблем виховання НАПН України / [за ред.: І. Д. Беха, О. В. Мельника]. – Івано-Франківськ : Тіповіт, 2011. – Вип. 1. – С. 211–213.

16. Охріменко З. В. Виховний потенціал професійного консультування старшокласників / З. В. Охріменко // Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал : матеріали звітної наук.-практ. конф. Ін-ту проблем виховання НАПН України (за 2011 рік) / [за ред.: О. В. Сухомлинської, І. Д. Беха, Г. П. Пустовіта, О. В. Мельника]. – Івано-Франківськ : НАІР, 2012. – Вип. 2. – С. 313–316.

17. Охріменко З. В. Взаємодія сім'ї і школи у процесі професійного самовизначення старшокласника / З. В. Охріменко // Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання населення : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф., (29–30 листоп. 2012 р., Київ) : у 2-х ч. / уклад.: Л. М. Капченко, С. О. Тарасюк, Л. Г. Авдєєв [та ін.]. – К. : ІПК ДСЗУ, 2012. – Ч. 2. – С. 275–284.

18. Охріменко З. В. Особливості взаємодії учасників професійного самовизначення в умовах професійного консультування / З. В. Охріменко // Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал : матеріали звіт. наук.-практ. конф. Ін-ту проблем виховання НАПН України (за 2013) рік / [за ред.: О. В. Сухомлинської, І. Д. Беха, Г. П. Пустовіта, О. В. Мельника ; літ. ред. І. П. Білоцерківець]. – Івано-Франківськ : НАІР, 2014. – Вип. 4. – С. 198–201.

19. Охріменко З. В. Самодіяльність старшокласника у процесі професійної орієнтації – основа успішного професійного самовизначення / З. В. Охріменко // Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання населення в умовах соціально-економічної нестабільності : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф., (28 жовт. 2014 р., Київ) : у 2-х ч. / [уклад.: Л. М. Капченко, С. О. Тарасюк, Л. Г. Авдєєв та ін.]. – К. : ІПК ДСЗУ, 2014. – Ч. 1. – С. 148–155.

Інші публікації

20. Охріменко З. В. Молодіжні громадські об'єднання як середовище професійних випробувань в сфері гуманітарних професій / З. В. Охріменко // Молодіжні, громадські об'єднання: діалог і соціальне партнерство : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. семінару. – К. : Четверта хвиля, 2010. – С. 70–72.

АНОТАЦІЇ

Охріменко З. В. Формування у старшокласників самовимогливості у процесі професійної орієнтації. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі

спеціальності 13.00.07 – теорія і методика виховання. – Інститут проблем виховання НАПН України, Київ, 2016.

Дисертація присвячена актуальній проблемі формування у старшокласників самовимогливості у процесі професійної орієнтації.

Розкрито виховні можливості професійної орієнтації для формування самовимогливості учнів старших класів. Уточнено сутність поняття “самовимогливість старшокласника”.

Визначено критерії сформованості самовимогливості (когнітивний, емоційно-ціннісний, практично-дієвий); відповідні показники та схарактеризовано рівні сформованості самовимогливості в учнів старших класів.

Розроблено методику формування самовимогливості старшокласників у процесі професійної орієнтації в єдності змісту, засобів і методів, експериментально перевірено її ефективність.

Ключові слова: вимогливість до себе, самовимогливість, старшокласник, професійна орієнтація, професійне самовизначення, профільне навчання, компетентнісний підхід, особистісно орієнтоване виховання, рефлексивні методи.

Охрименко З. В. Формирование у старшеклассников самотребовательности в процессе профессиональной ориентации. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.07 – теория и методика воспитания. – Институт проблем воспитания НАПН Украины, Киев, 2016.

Диссертация посвящена актуальной проблеме формирования у старшеклассников самотребовательности в процессе профессиональной ориентации.

На основе анализа философской, психологической и педагогической литературы определено содержание понятия “самотребовательность” и обоснована необходимость ее формирования у старшеклассников в процессе профессиональной ориентации. Самотребовательность старшеклассника рассматривается как личностное образование субъекта профессионального самоопределения, которое характеризуется пониманием и переживанием социальных норм определенной профессии в контексте собственных возможностей, самостоятельной выработкой критических запросов к своей профориентационной деятельности с обязательным принятием ответственности за их реализацию.

Определены критерии сформированности самотребовательности и их показатели: когнитивный (знание социально-квалификационных норм профессий, понимание собственных индивидуальных особенностей и их самооценка, согласованность знаний норм профессий и собственных индивидуальных особенностей); эмоционально-ценностный (интерес к профессии и к себе как субъекту профессионального самоопределения, мотивы самосовершенствования в соответствии с требованиями желаемой профессии); практически-действенный (умение самостоятельно реализовывать профориентационную деятельность, проявление ответственности за процесс и результат профориентационной деятельности, способность контролировать результаты своей профориентационной

деятельности); охарактеризованы уровни сформированности у старшеклассников само требовательности (высокий, средний и низкий).

Разработана и экспериментально апробирована методика формирования само требовательности у старшеклассников в процессе профессиональной ориентации, которая включает содержание (овладение старшеклассниками объективными нормами определенной профессии, согласованными с требованиями ученика к себе, которые выявлены на основе самопознания и направлены на совершенствование соответствующих внутренних характеристик личности, что в комплексе гармонизирует отношение старшеклассника к себе как субъекту профессионального самоопределения и к профессии как условию личностного становления и развития), средства реализации содержания, которые рассматриваются как единство форм профориентационной деятельности и методического обеспечения профориентационного процесса (вариативный модуль “Шаг к профессионализму” к курсу “Построение карьеры”; цикл занятий профессиографической исследовательской деятельности старшеклассника, методические рекомендации для педагогических работников (учителей, психологов) для проведения профконсультаций, сценарии профессиональных проб в форме деловых игр (адаптированные по Н. Пряжникову), методы (традиционные и адаптация инновационных – рефлексивно-эксплицитный, Я-вызов).

Ключевые слова: требовательность к себе, само требовательность, старшеклассник, профессиональная ориентация, профессиональное самоопределение, профильное обучение, компетентностный подход, личностно ориентированное воспитание, рефлексивные методы.

Okhrimenko Z. V. Formation of Senior Pupils' Self-Exactingness in the Process of Vocational Guidance. – Printed as manuscript.

Dissertation for a scientific degree of Candidate of Pedagogical Sciences in speciality 13.00.07 – Theory and Methods of Education. – Institute of Problems on Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, 2016.

The thesis is devoted to the topical problem of formation of senior pupils' self-exactingness in the process of vocational guidance.

The educational possibilities of vocational guidance for formation of senior pupils' self-exactingness are revealed. The essence of the notion “self-exactingness of a senior pupil” is specified.

The criteria of self-exactingness of senior pupils are determined (cognitive, emotional-value, practic-actional), as well as their indices, and the levels of this quality are described. The complex of methods of formation of senior pupils' self-exactingness has been developed as a unity of content, means and technics; its efficiency being experimentally tested.

Keywords: self-exactingness, exactingness to oneself, senior pupil, vocational guidance, vocational self-determination, subject oriented instruction, competency approach, personality-oriented education, reflexive methods.

Підписано до друку 16.05.2016 р. Формат 60x90/16.

Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.

Тираж 100. Зам. 53.

«Видавництво “Науковий світ”»[®]

Свідоцтво ДК № 249 від 16.11.2000 р.

м. Київ, вул. Казимира Малевича (Боженка), 23, оф. 414.

200-87-15, 050-525-88-77

E-mail: nsvit23@ukr.net

Сайт: nsvit.cc.ua